

VALTIOVALTA KÖYHÄINTALON JOHTAJAN AMMATIN RAKENTAJANA 1880–1921

Johanna Annola: *FT, tutkijatohtori, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto*

johanna.annola@uta.fi

Janus vol. 21 (3) 2013, 192–205

Janus

Tiivistelmä

Artikkelin aiheena on köyhäntalon johtajan ammatti, joka syntyi 1800-luvun lopussa kunnallisen köyhäntalojärjestelmän myötä. Valtiovalta pyrki rakentamaan köyhäntalon johtajan ammatista sivistyneiden naisten ammatin tekemällä rajatyötä, jonka perustana olivat tiedolliset, sosiaaliset ja sukupuoliset hierarkia-asetukset paitsi ammattiin pyrkijöiden myös eri ammattiryhmien välillä. Valtiovallan projekti epäonnistui, koska vaatimukset olivat johtajan työn käytäntöihin nähden epärealistisia ja koska johtajan ammatti rakentui myös köyhäntaloja ympäröineiden maalaisyhteisöjen todellisuuksissa, joissa edellä mainittuja hierarkia-asetelmia käytettiin osin eri tavoin kuin valtiovallan tasolla. Köyhäntalon johtajan ammatin kehittyminen on esimerkki sosiaalialan varhaisesta valtiojohtoisesta rakentamisesta – ja sen rajoista.

Sosiaalityöllä tarkoitetaan yhteiskunnallista toimintaa, jolla pyritään ratkaisemaan ihmisen arkielämässä ilmenevää sosiaalista turvattomuutta. Käytännössä kyse on köyhien, avuttomien ja poikkeavien avustamisesta, josta huolehtii muu kuin oma perhe (Satka 1994, 261). Sosiaalityön tutkijat kytkevät sosiaalityön ammatillistumisen köyhäinhoidon institutionalisoitumiseen ja valtiollistumiseen, jonka he katsovat käynnistyneen 1900-luvun alussa. Tällöin avoimen köyhäinhoidon ja lastenhuollon kehitys johti vähitellen sosiaalityöntekijän ammatin muodostumiseen (Rinne & Jauhiainen 1988; Jaakkola 1994; Satka 1994; 1995). Tässä artikkelissa ammatillisen sosiaalityön juuria haetaan kauempaa: tarkastelun kohteena on kunnallisen köyhäntalon johtajan ammatti, joka syntyi 1800-luvun lopussa.

1880-luvulta lähtien Suomen senaatti ryhtyi paimentamaan kuntien sosiaalihuoltotyötä kohti köyhäntalojärjestelmää. Köyhäntaloilla tarkoitettiin laitosta, jonne pyrittiin sijoittamaan huollettaviksi kaikki köyhäinapuun turvautuneet kuntalaiset. Yhtäältä köyhäntalo oli työkyvyttömiä hoivalaitos, toisaalta se oli työkykyisten työlaitos, jossa kunnalta saatu apu oli maksettava takaisin työntöällä. Köyhäntalojen päämääränä oli siis sekä huoltotyön keskittäminen että kansalaiskasvatus, joiden uskottiin pienentävän kuntien köyhäinhoitomenoja ja synnyttävän yhteiskunnallista vakautta (Jaakkola 1994, 85–98, 110–115; Pulma 1994, 64–68; 1995, 103; Annola 2011, 34–39).

Köyhäntalon johtajan ammatti on esimerkki sosiaalialan varhaisesta valtiojoh-

toisesta rakentamisesta. Valtiolla tarkoit-
tan tässä Suomen suuriruhtinaskunnan
senaattia sekä sen alaista virkakuntaa eli
eriateista hallintotoimintaa valmistele-
via, toimeenpanevia ja harjoittavia vi-
ranomaisia. Köyhäinhoidon tapauksessa
merkityksellisimpiä viranomaisia olivat
läänien kuvernöörien lisäksi senaatin
talusosaston alainen *vaivashoidon tarkas-
taja* sekä hänen alaisinaan toimineet vai-
vaishoidonneuvot. Vaivashoidon tar-
kastaja oli köyhäinhoidon ylin virkamies,
jonka toiminnan kautta valtiovallan vaa-
timukset ja kontrolli tunkeutuivat kun-
tien sosiaaliseen todellisuuteen. Myös
köyhäintalojen johto pyrittiin alistamaan
tarkastajan valvontaan, sillä valtiovallan
käsityksen mukaan vain oikeanlainen
johtaja kykeni luomaan laitoksen, joka
täytti köyhäintaloille asetetut tavoitteet
(Helsingius 1887, 26–27).

Vuosina 1889–1915 tarkastajan virkaa
hoiti Gustaf Adolf Helsingius, joka otti
päämääräkseen rakentaa köyhäintalon
johtajan ammatista *sivistyneiden naisten
ammatin*. Olen aiemmin (Annola 2011)
tarkastellut menetelmiä, joilla tarkastaja
Helsingius pyrki vaikuttamaan johtajien
joukon koostumukseen. Vuonna 1892
hän esitteli johtajien pätevyysvaatimuk-
set, joiden mukaan johtajan oli kyettävä
hoitamaan suurta taloutta, oltava sairaan-
hoito-, mielisairaanhoito- ja lastenhoito-
taitoinen sekä hallittava kaksinkertainen
kirjanpito (Annola 2011, 77–82). Koska
kyseiset tehtävät olivat aikalaisten käsi-
tyksen mukaan naisten tehtäviä, vaa-
timukset sulki miehet ainakin teoriassa
pätevien johtajien ryhmän ulkopuolelle.
Tämän jälkeen Helsingius ryhtyi suo-
simaan *sivistyneitä* naishakijoita lausun-
noissa, joita oli velvollinen antamaan
kuntien johtajavalinnoista läänien ku-
vernööreille (Annola 2011, 82–93). Tar-

kastaja Helsingius siis valitsi sopiviksi
hakijoiksi määriteltyjen joukosta parhaat
kandidaatit.

Helsingiuksen projekti ei onnistunut
täydellisesti: vaikka köyhäintalojen joh-
tajisto naisvaltaistui 1890-luvun puoli-
väliin mennessä (Annola 2011, 82–84),
sivistyneistön naiset eivät ottaneet am-
mattia omakseen. Artikkelissani tarkaste-
len, miten valtiovalta käytti sukupuolta¹
ja sosiaalista asemaa² köyhäintalon joh-
tajan ammatin aseman rakentamisen vä-
lineinä. Pohdin myös, miksi valtiovallan
projekti epäonnistui.

TEOREETTISET KÄSITTEET

Ammatilla tarkoitetaan yhteiskunnalli-
sessa työnjaossa tietylle ihmisryhmälle
allokoitua työaluetta, jolla on aikaan ja
paikkaan sidotut määrittelijänsä (Hen-
riksson 1998, 40). Määrittelyprosessia
voidaan kutsua *ammattilliseksi projektiksi*
(Witz 1992, 64). Köyhäintalon johtajan
ammatti näyttäytyy artikkelissa valtiovallan
ohjaamana ammatillisena projektina,
jonka tarkoituksena oli institutionalisoi-
tuvan ja valtiollistuvan köyhäinhoidon
työvoimantarpeen täyttäminen.

Andrew Abbottin (1988, 59–66) mu-
kaan ammatit muodostavat yhteiskun-
nassa *ammattien järjestelmän*, johon voi
syntyä uusia ammatteja esimerkiksi uu-
den teknologian myötä. Köyhäintalo-
järjestelmän rakentaminen voidaan rin-
nastaa uuden teknologian leviämiseen:
laitosmalli oli käännteentekevänä pidetty
köyhäinhoidon muoto, jota oli kokeiltu
niin Englannissa, Pohjois-Saksassa, Tans-
kassa kuin Ruotsissakin (Jaakkola 1994;
Pulma 1995). Köyhäintalon johtajan
ammatti oli köyhäintalojärjestelmän ra-

kentämisen myötä syntynyt uusi tulokas, jolle oli löydettävä paikka ammattien järjestelmässä.

Käytän Abbottin (1988; 2001) käsitettä *jurisdiction*, joka voidaan suomentaa *toimialueeksi* (Wrede 2010; Pyykkö 2011). Toimialueella tarkoitetaan tilaa, jonka jokin ammattiryhmä raivaa itselleen ammattien järjestelmään. Abbottin (2001) mukaan toimialueet eivät ole pysyviä, vaan niitä muokataan ammattien välisen rajankäynnin kautta – kulloisetkin rajat määrittelevät ammatin ytimen. Abbott (1988; 2001) esittää, että samalle toimialueelle kehittyvien ammattikuntien väliset työnjaot perustuvat hierarkia-asetelmille, joiden pohjana voivat olla esimerkiksi tiedolliset erot tai sosiaalinen valta. Celia Davies (1995) on täydentänyt Abbottin rakentamaa kuvaa esittämällä, että ammattien välisten hierarkioiden perustana voi olla myös sukupuoli. Tiedolliset, sosiaaliset ja sukupuolittuneet jäsentämisperusteet toimivat ammattien välisen hierarkia-aseman määrittäjinä köyhäntalon johtajan ammatin ja muiden ammattien välillä.

Abbottin (1981; 1988) mukaan yhteiskunnan eri tahojen käsitykset ammattien toimialueista saattavat vaihdella: esimerkiksi kansalaisten tai työpaikkatason käsitykset voivat poiketa merkittävästi hallinnollisissa dokumenteissa esitettävistä toimialueiden määrittelyistä.

Eri tahojen välillä tapahtuvaa rajankäyntiä voidaan kutsua *rajatyöksi*, jota ohjaavat kunkin tahon omat strategiset tavoitteet (Gieryn 1983; 1999). Köyhäntalon johtajan ammatin toimialuetta pyrki valtiovallan lisäksi määrittämään myös köyhäntalon rakentanut (maalais)yhteisö, jossa vallitsevaan ammattien järjes-

telmään köyhäntalon johtajan ammatti oli sovitettava. Tähän liittyen tarkastelen erityisesti valtiovallan edustajana toimineen tarkastaja Helsingiuksen tekemää rajatyötä.

AINEISTOT

Artikkelin aineiston muodostaa tekstuaalinen materiaali, jonka valtiovallan köyhäinhuolto- ja tuottitoimi tuotti köyhäntalojärjestelmään liittyen 1880-luvulta 1920-luvun alkuun. Aineisto koostuu ensinnäkin Vaivashoidontarkastajan arkistossa ja Sosiaalihuollon arkistossa säilytettävistä asiakirjoista, jotka sisältävät köyhäntaloiden tarkastusraportit, johtajavalintoihin liittyvät asiakirjat, vuoden 1921 johtajakurssin asiakirjat sekä valtio- ja kuntatason köyhäinhuolto- ja tuottitoimijoiden välillä käydyn muun kirjeenvaihdon.

Toiseksi aineistoon kuuluvat valtion köyhäinhuoltovirastojen laatimat tiedotus- ja valistusjulkaisut: vaivashoidontarkastajien vuosikertomukset, köyhäntalomatrikkelit ja köyhäinhuoltokentän toimijoille suunnatut ohjeet. Kokonaiskuvaa syventävät alan ammattilehdet, vuonna 1912 perustettu Köyhäinhuoltotolehti, joka muutti vuonna 1919 nimensä Huoltajaksi. Kummatkin lehdet toimivat tarkasteluaikana tiukasti valtion köyhäinhuoltoviranomaisten kontrollissa. Tutkimusmenetelmänä käytän edellä esiteltyjen alkuperäislähteiden kvalitatiivista analyysia, jonka lähtökohtana ovat sukupuoli ja sosiaalinen asema.

SUKUPUOLI AMMATIN ASEMAN MÄÄRITTÄJÄNÄ

1970-luvun lopussa naistutkimuksen piirissä (esim. Gamarnikow 2013, alkup. 1978) ryhdyttiin kiinnittämään huomiota sukupuolten väliseen työnjakoon historiallisena konstruktiona. Tähän perinteeseen kiinnittyen pohdin seuraavassa, miksi sukupuoli sai niin keskeisen aseman valtiovallan ammatillisessa projektissa ja miten tämä vaikutti johtajan ammatin sijoittumiseen ammattien järjestelmässä 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa.

Ann Witzin (1992, 51–52) mukaan ammatilliset projektit ovat sukupuolittuneita, koska niissä vaikuttavat *toimijat* ovat sukupuolittuneita. Valtiovallan johtajaprojektin keskeisin toimija oli vaivahoidon tarkastaja Helsingius, jonka yhteiskuntäkäsitys muodosti projektin ytimen. Helsingius oli vanhan pappisuvun jälkeläinen, joka hoiti vaivahoidon tarkastajan virkaa rautatieinsinöörin koulutuksen ja oman yhteiskunnallisen valveutuneisuutensa turvin (Piirainen 1958, 189–192; Satka 1995, 35–37; Annola 2011, 39–44). Hänen yhteiskuntäkäsityksensä oli varsin patriarkaalinen mutta sisälsi myös 1800-luvun lopun sivistyneistölle tyypillisen uuden ajatuksen sukupuolesta koko yhteiskunnan läpäisevän työnjaon välineenä (Sulkunen 1987; Henriksson 1998, 65; Pohls 2001, 96; Rahikainen 2001, 18).

Aikalaistensa tavoin tarkastaja Helsingius koki, että koska Jumala oli luonut naisen uuden sukupolven synnyttäjäksi, naisen toimialana oli hoiva ja kasvatusta niin kodin piirissä kuin koko yhteiskunnassakin. Ja edelleen: koska hoiva ja kasvatusta muodostivat pääosan köyhäntalon johtajan

työtehtävistä, johtajan toimi oli itsestään selvästi rajattava naisen paikaksi (Helsingius 1892, 2; 1899, 70; 1917, 89; 1927, 39; VK 1893, 24; 1894, 34; 1895, 32; 1898, 15–16; vrt. Satka 1994, 261–339). Sukupuolen saama keskeinen asema valtiovallan ammatillisessa projektissa liittyi myös tarkastaja Helsingiuksen omiin motiiveihin (vrt. Gieryn 1983, 791–792; 1999, 7–28). Tarkastajan tehtävänä oli saada kunnat siirtymään köyhien laitoshoittoon, ja tämän vuoksi köyhäntalon oli esitettävä kuntien päättäjille mahdollisimman edullisena vaihtoehtona. Koska patriarkaalisisessa hierarkiajärjestelmässä naiseus ja naisten tehtävät sijoitettiin matalammalle tasolle kuin mieheys ja miesten tehtävät, naiset olivat halvempaa työvoimaa kuin miehet.

Naisvaltaisten ja naisvaltaistuvien alojen palkkakehitystä hillitsi myös käsitys naisen ansiotyöstä hänen äidintehtävänsä luontevana jatkeena, kutsumustyönä, josta ei ollut sopivaa vaatia suurta palkkaa (Henriksson 1998, 147, 182; Annola 2011, 146–154). Ajattelutapa näkyi köyhäntalon johtajien palkoissa: yli puolet naisjohtajista tienasi 400–550 mk vuodessa, kun taas miesjohtajien enemmistölle maksettiin 600–775 mk vuodessa (VK 1903, 10). Helsingiuksen näkökulmasta halpa mutta hyvä naisjohtaja oli ratkaisu, joka oli helppo myydä kuntien päättäjille.

Sukupuoli on yksi ammattien hierarkiain välineistä (Davies 1995). Tarkastaja Helsingiuksen rajanveto vaikutti siis johtajan ammatin asemaan ammattien järjestelmässä. Koska johtajan ammatti perustui naisisille ominaisuuksille, se sijoittui *naisammateille* varattuun kategoriaan, miesten ammattien alapuolelle. Erottelu koski sekä koko yhteiskunnan

käsittävää ammattien järjestelmää että julkisen sektorin köyhäinhoidon muodostamaa suppeampaa ammattien järjestelmää. Myös viimeksi mainitun sisällä ylemmän tason hyväpalkkaiset hallinnolliset ammatit kuten vaivashoidon tarkastaja tai vaivashoidonneuvoja olivat miesten käsissä – jo siitä syystä, että niihin vaadittu koulutus oli pitkään vain miesten ulottuvilla (vrt. Witz 1992, 44–48, 51–53). Miesten valvonnassa tehdyn, huonommin palkatun käytännön työn sen sijaan suorittivat useimmiten naiset: köyhäintalojen johtajat sekä laitoksiin palkatut sairaanhoitajat, mielisairanhoitajat ja lastenhoitajat.

Mielenkiintoinen piirre julkisen sektorin köyhäinhoidon sisäisessä hierarkiassa on se, että 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa suurten kaupunkiköyhäintalojen johtajina toimi yleensä miehiä. Aikalaisen käsityksen mukaan suuren kaupunkiköyhäintalon johtaminen ei ollut naisammatti, koska se rinnastui sairaaloiden ja vankiloiden kaltaisten suurten laitosten johtamiseen. Köyhäintalojen tapauksessa kyse ei ollut niinkään mies- ja naisjohtajien välisistä koulutuseroista kuin uskomuksesta, jonka mukaan laajojen kokonaisuuksien hallinta onnistui vain miehen luontaisen organisointikyvyn avulla (Helsingius 1899, 72–73). Suurten kaupunkiköyhäintalojen johtajille maksettiin myös huomattavasti parempaa palkkaa kuin pienempien laitosten johtajille (VK 1903, 10).

SOSIAALINEN TAUSTA AMMATIN ASEMAN MÄÄRITTÄJÄNÄ

Sukupuolen lisäksi ammattien hierarkisoinnin perusteina voidaan Abbottin (1988; 2001) mukaan pitää tiedollisia

eroja ja sosiaalista valtaa. Nämä kaksi jäsentelyn välinettä yhdistyvät vaatimuksessa, jonka tarkastaja Helsingius kohdisti johtajan sosiaaliseen taustaan: köyhäintalon johtajan tuli olla *sivistynyt*. Vähimmillään sivistyneisyys tarkoitti kansakoulusivistyksen hankkimista, mutta tarkastaja Helsingiuksen kirjoituksista (esim. Helsingius 1891, 121–123; 1918, 39–40) on pääteltävissä, että suotuisaan lopputulokseen päästiin varmimmin, mikäli johtaja oli lähtöisin sivistyneistön omista riveistä. Miksi tarkastaja Helsingius piti johtajan sosiaalista taustaa tärkeänä kysymyksenä ja miten se vaikutti johtajan ammatin sijoittumiseen ammattien järjestelmässä?

Sivistyneistöllä tarkoitetaan tässä ns. uutta sivistyneistöä, joka alkoi muotoutua 1800-luvun lopussa, kun kaupunkien pikkuporvariston, käsityöläisten, maanviljelijöiden, alempien virkamiesten ja toimihenkilöiden muodostama yhteiskunnan keskiryhmä tai -luokka alkoi etsiä sosiaalista nousua käyttäen apunaan laajenevia kouluttautumismahdollisuuksia. Kyse oli prosessista, jossa luokkajako korvasi säätyjaon yhteiskunnallisena jaotteluperusteena. Uuden sivistyneistön yhtenä vastapoolina toimi rahvas, toisena 1800- ja 1900-luvun vaihteen yläluokka, joka muodostui liike-elämän huippukerroksesta ja sääty-yhteiskunnan ajan aatelis- ja virkamiessivistyneistöstä (Rinne & Jauhiainen 1988, 14, 19–20; Häggman 1994, 23–26; Haapala 1995, 97–122).

Uudella keskiryhmällä ei ollut tukeaan taloudellista pääomaa siinä määrin kuin yläluokalla, joten keskiryhmän toiminnan perustaksi muodostui sivistys. Yhtäältä sivistys tarkoitti koulutusta: keskiryhmä pyrki parantamaan asemaansa

sitomalla ammatillisten monopolien rakentamisen koulutusvaluuttaan eli tutkintoihin ja todistuksiin, joiden myöntämistä sääteli valtio (Rinne & Jauhiainen 1988, 14, 19–24). Keskiryhmälle tyypillisiä ammatteja olivat opettajan ja sairaanhoitajan kaltaiset valtioon sidotut uusintamisen ammatit, joista valtaosa rakentui yhteiskunnan naisiselle toiminta-alueelle (Rinne & Jauhiainen 1988, 22; Häkkinen & Rahikainen 2001, 9). Köyhäintalon johtajan tuli olla tarpeeksi sivistynyt kyetäkseen jakamaan valtiovallan käsitys köyhille suunnatun kansalaiskasvatuksen sisällöstä ja päämääristä.

Toisaalta sivistys merkitsi keskiryhmälle myös sosialistumista yhteiskunnan yläluokkaa jäljittelevään tapakulttuuriin, joka erotti keskiryhmän rahvaasta (Ollila 1993, 48–49; Häggman 1994, 23–26). Köyhäintalon johtajan tuli olla tarpeeksi sivistynyt voidakseen erottautua niin hoidokeista, köyhäintalon muusta henkilökunnasta kuin laitosta ympäröivän maalaisyhteisön rahvaastakin, joiden silmissä sivistyneistö oli ”herrasväkeä”. Erottautuminen synnytti auktoriteettiaseman, jonka avulla johtaja saattoi hoidota laitoksen hoidokkeja, mutta myös ulottaa määräysvaltansa esimerkiksi köyhäintalon voutiin. Vaikka maalaisyhteisö suhtautui epäluuloisesti ajatukseen miespuolisesta voudista naisjohtajan alaisena, se oli jo vanhastaan sisäistänyt ajatuksen voudeista herrasväen alaisina. Patriarkaalisen yhteiskunnan vanhat valtasuhteet tulivat köyhäintalon johtajan avuksi, mikäli hänen oma taustansa oli oikeanlainen.

Tarkastaja Helsingius määritteli siis köyhäintalon johtajan paitsi naisen perinteistä tehtävää täyttäväksi hoivaajaksi, myös sivistyneeksi kansalaiskasvattajaksi. Tällä

perusteella hän rajasi johtajan ammatin sivistyneistön ammatiksi. Helsingius pyrki rinnastamaan johtajan ammatin erityisesti opettajan ammattiin (ÅU 1915; Helsingius 1918, 39) ja rakentamaan siten johtajan ammatille paikan naisammattien hierarkiassa. Helsingiuksen näkökulmasta lienee vaikuttanut selvältä, että mikäli johtajan ammatti niputettaisiin yhteen muiden sivistyneistön naisille sopivien ammattien kanssa, sen suosio kasvaisi sivistyneistön piirissä. Asetelma muistuttaa Risto Rinteen ja Arto Jauhiaisen (1988, 47) huomiota, jonka mukaan julkisen alan palvelutehtävien kiinnostavuutta on pyritty lisäämään kytkemällä niihin mielikuvia perinteisesti vanhan yläluokan hallussa olleiden ammattien (lääketiede, oikeustiede, kirkolliset virat) eleganssista.

EMÄNNYYS JOHTAJAN AMMATIN ASEMAN HAATAJANA

Tarkastaja Helsingiuksen suunnitelmissa köyhäintalon johtajan ammatti sijoittui osittain toimialueelle, jolla sijaitsi opettajan ammatti. Käytännössä johtajan ammatin toimialue määrittyi kuitenkin toisin, sillä johtajan työtä leimaavaksi piirteeksi ei muodostunutkaan kansalaiskasvatus vaan maatilain hoito. Laitoksen talouden- ja karjanhoidon parissa työskentelevä johtaja ei ollut kuten opettaja – maaseudulla vallitsevassa ammattien järjestelmässä johtajan toimialue muistutti *maatalon emännän* toimialuetta (Östman 2001, 59; Markkola 2003, 132–133; Ranta 2012, 22).

Valtiovallan näkökulmasta köyhäintalon johtajan toimialueen rinnastuminen talonemännän toimialueeseen merkitsi rajankäyntikeskustelun paikantumista täysin väärälle tasolle naisammattien

hierarkiassa. Ongelmaa yritettiin ratkaista rajatyöllä, jonka tarkoituksena oli parantaa johtajan ammatin asemaa talonemännän ammattiin nähden saman toimialueen *sisällä*. Emännyyksien välisen hierarkia-asetelman rakentaminen perustui sekä tiedollisiin eroihin että sosiaaliseen valtaan. Johtajan emännyys määriteltiin valistuneeksi malliemännyydeksi, joka perustui sivistyneistön asettamille normeille (Ollila 1993, 40–41, 56–65; Ranta 2012, 191) ja asettui tavallisen talonemännyyden yläpuolelle. Perimmäisenä tarkoituksena oli lisätä ammatin kiinnostavuutta sivistyneistön naisten silmissä.

Johtajan ja talonemännän ammattien hierarkian määrittäminen tapahtui (ainakin) viiden rajatyön välineen avulla. Ensimmäinen niistä oli maatilain hoidon taso. Köyhäintalon johtajan tuli paitsi hoitaa tila mallikelpoisesti, myös erottautua seudun muista emännistä uudenaikaisten keittiökasvitarhojen, rehevien kukkaisu- tusten ja hyvin hoidettujen viherkasvien avulla (KY 1891; KHL 1913a; 1913b; Huoltaja 1921a; 1923; 1933). Kasvien hoidon kautta johtaja liittyi osaksi sivistyneistön tapakulttuurista, johon kuului yhtäältä luonnon hallinta (kasvitarhat), toisaalta sen estetisoiminen (kukkaistutukset). Pyrkimyksenä oli rakentaa ero villin luonnon ja sivistyneen ihmisen välille. Viherkasviharrastuksen juuret olivat yläluokan tapakulttuurissa, jota sivistyneistö pyrki jäljittelemään (Ollila 1993, 38–41; 1998, 24; 2000, 77–82).

Toinen rajatyön väline oli köyhäintalon työnjako. Tarkastaja Helsingius korosti, että varsinainen ruumiillinen työ ei kuulunut köyhäintalon johtajan tehtäviin vaan sen hoitivat työkykyiset hoidokit tai palkattu palvelusväki (Helsingius 1899, 73–74).

Kyse oli prosessista, jossa ruumiillinen (ruumiinläheinen) työ määriteltiin abstraktia työtä alemmalle tasolle ammattien välisessä hierarkiassa (Pyykkö 2004, 128; Tedre 2004, 78) ja dikotomia kytkettiin suorittajiensa sosiaaliseen statukseen. Johtajien irrottaminen ruumiillisesta työstä merkitsi eron tekemistä etenkin pienempien tilojen emäntiin, emännöitsijöihin ja piikoihin.

Kolmannen rajatyön välineen muodostivat johtajille annetut käyttäytymis- ja pukeutumisohteet, jotka noudattivat sivistyneistön tapakoodia. Sen mukaan sivistynyt emäntä ei koskaan alentunut riitelemään palvelijansa kanssa, vaan kohteli tätä etäisen ystävällisesti ja samalla päättäväisesti. Hillitty käytös oli tehokkain tapa osoittaa toimijoiden välinen statusero (Ollila 1993, 47; Sulkunen 1995, 69–73). Niinpä köyhäintalon johtajankin oli käyttäydyttävä hillitysti: käsitys oli annettava harkiten, niitä ei saanut perua eikä johtaja saanut missään tapauksessa menettää malttiaan. Johtajan pukeutumisen oli oltava käytännönläheistä mutta kuitenkin johtajan arvosta (Helsingius 1899, 89; 1917, 97–103).

Neljäs rajatyön väline oli kysymys avioliitosta. Siinä missä talonemännät olivat useimmiten naimisissa, ihanteellinen köyhäintalon johtaja oli naimaton. Sivistyneistön käsityksen mukaan naisen ei ollut sopivaa yhdistää ansiotyötä ja avioliittoa, koska kahden työtehtävän hoitaminen menestyksekkäästi ylitti naisen järjestelykyvyn (Ollila 1998, 62; Annola 2003, 168–171). Tarkastaja Helsingius oli myös sitä mieltä, että köyhäintalon johtajina toimiva aviopari muistutti liikaa tavallista maanviljelijäpariskuntaa. Maa-seudun perinteisen työnjaon mukaisesti vaimon liikkumatila rajautui laitoksen

talouden- ja karjanhoidon piiriin eikä tämä päässyt käyttämään koko naisista kapasiteettiaan köyhäntalon hyväksi (Helsingius 1891). Naisen johtajuus jäi vajaaksi miehen johtajuuden kustannuksella, vaikka miehistä johtajuutta ei tarkastaja Helsingiuksen mukaan olisi tarvittu lainkaan laitoksen hoidossa (Helsingius 1899, 72; 1917, 90–91).

Viidentenä rajatyön välineenä voidaan pitää kysymystä lapsista köyhäntalossa. Aikuisten hoidokkien seura nähtiin siinä määrin turmiolliseksi, että yli 3-vuotiaita lapsia sai sijoittaa köyhäntaloissa vain erillisiin lastenosastoihin (VK 1894, 21; 1915, 19; Helsingius 1914). Sama sääntö salli johtajalle mahdollisuuden kasvattaa lasta *yksityisasunnossaan*, vaikka asunto sijaitsikin tavallisesti köyhäntalon yhteydessä. Tarkastaja Helsingius ei siis voinut kieltää johtajilta lapsia, mutta suuria vaikeuksia maalailemalla hän pyrki osoittamaan, että lapsettomuus oli johtajalle paras ratkaisu (Nilsson 1908; Helsingius 1909). Siinä missä talonemännän äitiys oli konkreettista, johtajan äitiyden tuli olla symbolista, hoidokkien kasvattamista kunnon kansalaisuuteen.

KÖYHÄNTALON JOHTAJAN MUUTTUVUUS KUVA

Valtiovallan ponnisteluista huolimatta köyhäntalon johtajan ammatista ei muodostunut sivistyneistön naisten ammattia siinä mielessä kuin tarkastaja Helsingius oli suunnitellut: vaikka johtajien joukossa oli jopa muutama ylioppilas, 1920-luvulle tultaessa johtajien sivistystaso herätti valtiovallan edustajissa lähinnä huolta (TK 1920; Annola 2011, 99, 120). Valtiovallan ammatillisen projektin epäonnistumisen taustalla voidaan hahmottaa kaksi toisiinsa liittyvää syytä.

Ensinnäkin johtajan emännyyden määrittelemisen valistuneeksi malliemännyydeksi ei kyennyt sovittamaan ristiriitaa, joka vallitsi johtajan työnkuvan ja johtajilta vaaditun sosiaalisen taustan välillä. Valistunut malliemännisyys oli yhtä kaikki emännyyttä, joka ei ollut henkisesti tai aineellisesti sivistyneistön vaatimustason mukainen ammatti. Johtajan työstä maksettu palkka ei riittänyt hyvittämään sivistyneistön naisille sitä, että köyhäntalon johtaja oli laitoksen myötä sidoksissa maalaiselämään ja sen töihin kaikkina vuorokaudenaikoina, kaikkina päivinä, vuoden ympäri.

Sivistyneistön naiset saattoivat myös oudoksua johtajan ammattiin liittyneitä erityisvaatimuksia, jollaisena voidaan pitää esimerkiksi tarkastaja Helsingiuksen mielipidettä lapsista köyhäntaloissa. Tarkastaja oli pyrkinyt määräyksellään erottamaan johtajan ammatin talonemännän ammatista, mutta onnistui samalla tekemään sen vieraaksi myös sivistyneistön naisille, joiden maailmassa kasvatusvanhemmuus ja lapsiin kohdistunut filantrooppinen työ olivat tavanomaisia ratkaisuja (Sulkunen 1995, 36–37; Ollila 1998, 226–229).

Toiseksi valtiovallan ammatillisen projektin epäonnistumiseen vaikutti se, että johtajan ammatin toimialuetta määrittivät myös köyhäntaloja rakentaneet maalaisyhteisöt ja näistä yhteisöistä rekrytoituneet köyhäntalojen johtajat. Vaikka johtajan ammatti ei kelvannut sivistyneistön naisille, se kiinnosti alempien yhteiskuntaluokkien naisia (vrt. Henriksson 1998, 92–93, 167; Kauppinen-Perttula 2004, 24).

Koulutusmahdollisuuksien parantuessa alempien yhteiskuntaluokkien naisten

oli mahdollista hankkia köyhäntalon johtajalta vaadittu koulutus. Kyse oli paitsi kansakoululaitoksen levittäytymisestä (Haapala 1995, 38–40; Rahikainen 2003, 162–166), myös kansakoulun jälkeisten kouluttautumismuotojen monipuolistumisesta. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kansanopistot, keitto- ja käsityökurssit sekä varsinaiset emäntä- ja meijerikoulut toimivat astinlautoina maaseudun ammatteihin (Karjalainen & Toiviainen 1984; Ollila 1993, 56–65; Nieminen 2003, 263–264; Vihola 2004, 157–165). Koska kunnat tarvitsivat köyhäntaloihinsa johtajia, alempien yhteiskuntaluokkien naisten muodostama työvoimareservi otettiin käyttöön.

Maalaisyhteisö ja siitä rekrytoituneet johtajat eivät rakentaneet johtajan ammatin toimialueen sisäisiä hierarkia-asetelmia tiedollisten erojen perusteella, koska sellaisia ei välttämättä koettu olevan. Johtajan ja talonemännän ammatit eivät maalaisyhteisön käsityksen mukaan juuri poikenneet toisistaan. Niinpä johtajat saattoivat solmia avioliittoja, saada lapsia ja asua perheineen köyhäntalossa työparina (vrt. Östman 2001, 63–68) kuten mitä tahansa maatilaa.

Maalaisyhteisö saattoi myös nähdä sosiaaliseen valtaan liittyvät kysymykset toisin kuin valtiolta. Tietyissä tapauksissa talonemännän ammatti asetettiin maaseudun naisammattien hierarkiassa korkeammalle kuin johtajan ammatti, joka saattoi palkkatyönä rinnastua jopa piian tehtävään (PK 1907). Tästä näkökulmasta johtajan aviomieheksi sopi laitoksen vouti ilman että maalaisyhteisö olisi havainnut asetelmassa sosiaaliseen taustaan tai valtaan liittyviä eroja. Paikallistason todellisuuden ja siitä kummuneiden ratkaisujen myötä köyhäntalon johtajan

emännöys liudentui hitaasti mutta varmasti tavallisen emännöyden suuntaan, mikä vähensi entisestään sivistyneistön naisten kiinnostusta ammattia kohtaan. Vuonna 1921 sosiaalihallitus reagoi köyhäntalon johtajien puutteelliseen sivistystasoon käynnistämällä köyhäntalon johtajien koulutuksen (esim. Huoltaja 1921b). Köyhäntalon johtajan ammatin muotoutumisen kannalta oppikurssi oli tärkeä kahdella tavalla. Ensinnäkin sosiaalihallituksen päätöksen mukaisesti kurssin suorittamisesta tulisi johtajan ammatissa toimimisen edellytys, ja kursseille saivat osallistua *ainoastaan naiset* (KV 1921; PK 1921; Tavastähti 1921). Oppikurssi rajasi siis johtajan ammatin entistä selkeämmin naisten ammatiksi.

Toiseksi oppikurssi muokkasi ristiriitaiseksi osoittautunutta sivistyneisyyden vaatimusta siten, että valtion virkamiesten ja maalaisyhteisöjen näkemysten oli mahdollista kohdata. Tutkintotodistusten myötä sivistyneisyyden vaatimus saisi konkreettisemmän muodon: sivistyksen käsite alkoi erkaantua sosiaalisesta taustasta ja lähestyä selkeämmin määriteltävissä olevaa kouluttautumisen ihannetta, joka kenen tahansa oli periaatteessa mahdollista täyttää. Johtajan tausta ei enää ollut relevantti: mikäli mökintytöllä oli todistus köyhäntalon johtajakurssin suorittamisesta, hän *oli* kelvollinen köyhäntalon johtajaksi.

LOPUKSI

Artikkelin lähtökohtana oli valtiovallan ammatillinen projekti, jossa köyhäntalon johtajan ammatista pyrittiin rakentamaan sivistyneistön naisille sopiva ammatti. Analysoimalla kvalitatiivisesti valtion köyhäinhuoltoimen jälkeensä

jättämää tekstuaalista materiaalia tarkastelin merkityksiä, joita sukupuoli ja sosiaalinen tausta saivat johtajan ammatin aseman rakentamisen välineinä valtiovaltan projektissa. Vastasin myös kysymykseen, miksi projekti epäonnistui.

Teoreettisena työkaluna toimi Andrew Abbottin ajatus yhteiskunnassa vallitsevasta ammattien järjestelmästä, jossa kunkin ammatin toimialue määritellään rajankäynnin kautta. Yhdeksi rajankäynnin metodiksi hahmotin Thomas F. Gierynii mukaillen toimijoiden motiiveista nousevan rajatyön. Tarkastelun kohteena oli erityisesti valtiovaltaa edustaneen vaivaishoidon tarkastaja Gustaf Adolf Helsingiuksen tekemä rajatyö.

Abbottin teoriaa on kritisoitu siitä, että se ei huomioi riittävästi valtion roolia ammattien kehittämisessä (Dingwall & King 1995). Artikkelissa valtiovaltan ammatillinen projekti kuitenkin nivoutuu osaksi sosiaalivaltioistumiskehitystä, jossa päävastuu yhteiskunnan vähäosaisten huolenpidosta alkoi siirtyä kirkolta valtiolle. Köyhäintalon johtajan ammattia on pidettävä yhtenä niistä väylistä, joiden kautta modernisoituva ja byrokraisoituva valtio kurotti kohti kuntia. Keskustelu köyhäintalon johtajan ammatissa tapahtuneesta rajankäynnistä on siis pohjimmiltaan keskustelua valtiojohtoisuudesta ja sen rajoista.

Totesin artikkelissa, että sukupuoli sai keskeisen aseman valtiovaltan ammatillisessa projektissa, koska se oli 1800-luvun sivistyneistölle koko yhteiskunnan lävistävä kategorisoinnin väline. Valtiovalta rakensi köyhäintalon johtajan ammatista naisten ammatin, sillä pääosa johtajan tehtävistä sijoittui aikaisten käsityksen mukaan yhteiskunnan naiselle toimin-

ta-alueelle. Rajanveto määritteli omalta osaltaan johtajan ammatin aseman yhteiskunnassa vallitsevassa ammattien järjestelmässä, jossa naisammattit olivat keskimäärin vähemmän arvostettuja ja huonommin palkattuja kuin miesten ammatit.

Osoitin myös, että sosiaalisen taustan merkitys korostui, koska valtiovaltan näkökulmasta sivistyneistön edustaja kykeni parhaiten täyttämään johtajan tehtävän kansalaiskasvattajana. Tämän rajanvedon tarkoituksena oli määritellä johtajan ammatti sivistyneistön ammatiksi naisammattien hierarkiassa. Johtajuus ei kuitenkaan kiinnostanut sivistyneistön naisia, sillä käytännön työympäristön ja -tehtävien perusteella johtajan ammatin toimialue rinnastui talonemännän ammatin toimialueeseen erityisesti laitokset rakentaneiden maalaisyhteisöjen todellisuudessa.

Esitin, että valtiovaltan projekti epäonnistui, koska ammattiin liitettyjen ihanteiden ja käytännön työtehtävien välinen ristiriita oli liian suuri. Ala täyttyi alemmista yhteiskuntaluokista rekrytointuneilla tarjokkailla, jotka usein jakoivat maalaisyhteisöjen käsityksen johtajan ammatin toimialueesta. Tarkastaja Helsingiuksen johdolla tehty rajatyö, jonka tarkoituksena oli rakentaa toimialueen sisään tiedollisiin eroihin ja sosiaaliseen valtaan perustuva hierarkia-asetelma johtajan ammatin ja talonemännän ammatin välille, jäi merkityksettömäksi: maalaisyhteisöjen käsitykset tiedollisista eroista, sosiaalisesta vallasta ja niiden käytöstä poikkesivat valtiovaltan käsityksestä.

Kehityskulun päätepisteeksi nostin vuoden 1921 johtajien oppikurssin, joka yhtäältä rajasi johtajan ammatin lopul-

lisesti naisten ammatiksi, toisaalta irrotti sivistyneisyyden vaatimuksen sosiaalisesta taustasta. On siis mahdollista todeta, että valtiovallan projekti sekä onnistui (sukupuoli) että epäonnistui (sosiaalinen asema). Valtiojohtoisuuden näkökulmasta epäonnistuminen tosin on suhteellista, sillä oppikurssin myötä johtajien koulutuksesta muodostui valtion monopoli. Sosiaaliministeriö saneli, millä ehdoin kursseille sai hakea, ketkä hyväksyttiin mukaan, mitä kursilla opetettiin, mitä kuulustelussa kysyttiin ja ketkä läpäisivät kuulustelun. Nämä rajanvedot määrittivät köyhäntalon johtajalta vaaditun sivistyksen piiriin. Näin ollen oppikurssien aloittaminen merkitsi valtion vaikutusvallan lisääntymistä kunnallisessa köyhäinhoidossa.

VIITTEET

1 Joan Scottia (1986, 1053–1075; 1988, 28–50) seuraten tarkoitan sukupuolella ihmisten välisiä suhteita jäsentävää tekijää, joka perustuu yhteiskunnassa vallitsevaan käsitykseen miehen ja naisen eroista. Se, millä tavalla sukupuoliero tehdään, vaihtelee aikakaudesta toiseen: sukupuoli saa merkityksensä ajassa ja tilassa.

2 Tarkoitan sosiaalisella asemalla ihmisen sijoittumista yhteiskuntaan. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa sijoittumiseen vaikuttivat mm. omaisuus, koulutus, ammatti, tulot, kieli, sukupuoli, perheolot ja asuinpaikka (Haapala 1995, 97–122).

KIRJALLISUUS

Abbott, Andrew (1981) Status and Status Strains in the Professions. *American Journal of Sociology* 86 (4), 819–835.
Abbott, Andrew (1988) The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor. Chicago: The University of Chicago Press.
Abbott, Andrew (2001) Time Matters:

On Theory and Method. Chicago: The University of Chicago Press.

Annola, Johanna (2003) ”Minulle on eläminen Kristus”. Uskonto ja yhteiskunnallinen äitiys Emma Mäkisen hyväntekeväisyystyössä 1849–1915. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 92 (2002). Vaasa: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, 153–178.

Annola, Johanna (2011) Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäntalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Helsinki: SKS.

Davies, Celia (1995) Gender and the Professional Predicament in Nursing. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.

Dingwall, Robert & King, Michael D. (1995) Herbert Spencer and the Professions: Occupational Ecology Reconsidered. *Sociological Theory* 13 (1), 14–24.

Gamarnikow, Eva (2013) Sexual Division of Labour: The Case of Nursing. Teoksessa Annette Kuhn & Ann Marie Wolpe (toim.) *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*. 7. painos, ensimmäinen painos ilmestynyt 1978. London: Routledge, 96–123.

Gieryn, Thomas F. (1983) Boundary-work and the Demarcation of Science from Nonscience: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists. *American Sociological Review* 48, 781–795.

Gieryn, Thomas F. (1999) *Cultural boundaries of Science. Credibility on the Line*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Haapala, Pertti (1995) Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920. Helsinki: Painatuskeskus.

Henriksson, Lea (1998) Naisten terveytyö ja ammatillistumisen politiikka. Helsinki: Stakes.

Häggman, Kai (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Häkkinen, Antti & Rahikainen, Marjatta (2001) Naisten työnteon ja toimeentulon tutkimuksesta. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tanja Räisänen

- (toim.) ”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla. Helsinki: SKS, 7–16.
- Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71–161.
- Karjalainen, Erkki & Toiviainen, Timo (1984) Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. Helsinki: Weilin & Göös.
- Kauppinen-Perттula, Ulla Maija (2004) Kutsumus ja uupumus. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 20–40.
- Markkola, Pirjo (2003) Moninainen maalaisnuorisio. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 129–159.
- Nieminen, Juha (2003) Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitaviksi. Auktoriteetti ja ammatillistuminen suomalaisessa nuorisokasvatuksessa. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 261–281.
- Ollila, Anne (1993) Suomen kotien päivä valkenee. Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ollila, Anne (1998) Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Helsinki: SKS.
- Ollila, Anne (2000) Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa. Helsinki: SKS.
- Piirainen, Veikko (1958) *Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivashoitotoiminta vaivashoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pohls, Maritta (2001) Postineidin virat ja verkostot. Naisten tulo keskiluokkaisuun ammatteihin. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tanja Räisänen (toim.) *Työllä ei oo kukkaan rikastunna: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: SKS, 79–99.
- Pulma, Panu (1994) *Vaivaisten valtakunta*. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–70.
- Pulma, Panu (1995) *Valtio, vaivaiset ja kuntien itsehallinto*. Gustaf Adolf Helsingius valtion ja kuntien välisensuhteen muokkaajana. Teoksessa Seppo Tiihonen (toim.) *Virkanyrkit ja muita hallintohistorian tutkielmia*. Helsinki: Painatuskeskus, 99–126.
- Pyykkö, Raija (2004) *Valtion ja kirkon välissä: ammatillisen seurakuntadiakonian muotoutuminen*. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 110–143.
- Pyykkö, Raija (2011) *Hengellisen ja maallisen rajalla: kamppailu seurakuntien diakoniatyöntekijöiden sosiaalisesta ja kulttuurisesta toimialueesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rahikainen, Marjatta (2001) ”Naiset näkyvät tekevän Suomessa vaikka mitä”. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tanja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: SKS, 17–35.
- Rahikainen, Marjatta (2003) *Nuorena työhön*. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 161–185.
- Ranta, Sirkka-Liisa (2012) *Naisten työt. Pitkiä päiviä, arkisia askareita*. Hämeenlinna: Karisto.
- Rinne, Risto & Jauhiainen, Arto (1988) *Koulutus, professionaalistuminen ja valtio: julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Satka, Mirja (1994) *Sosiaalinen työ peränsäntäsojiamiehestä hoivayrittäjäksi*. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.)

- Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 261–339.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Scott, Joan (1986) *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. *American Historical Review* 91 (5), 1053–1075.
- Scott, Joan (1988) *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Sulkunen, Irma (1987) *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. Teoksessa Risto Alapuro (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–175.
- Sulkunen, Irma (1995) *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tedre, Silva (2004) *Likainen työ ja viralinen hoiva*. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 63–83.
- Vihola, Teppo (2004) *Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Matti Peltonen (toim.) Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Helsinki: SKS, 135–216.
- Witz, Ann (1992) *Professions and Patriarchy*. London: Routledge.
- Wrede, Sirpa (2010) *Everett C. Hughesin ammattiensosiologia ja professionitutkimuksen perinne*. Teoksessa Ulla Ashorn, Lea Henriksson, Juhani Lehto & Paula Nieminen (toim.) *Yhteiskunta ja terveys. Klassisia teoreettisia näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus, 45–60.
- Östman, Ann-Catrin (2001) *Kvinnorna och åkerbruksarbetet. Om det gemensamma arbetets betydelse*. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tanja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Helsinki: SKS, 59–78.
- ARKISTOLÄHTEET JA AIKALAISKIRJALLISUUS**
- Helsingius, Gustaf Adolf (1887) *Matkakertomus*. Helsinki: Keisarillisen Senaatin kirjapaino.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1891) *Nainen vaivahoidon palveluksessa. Koti ja Yhteiskunta* 11/1891, 121–123.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1892) *Anvisningar rörande den praktiska utbildningen af föreståndarinnor för fattiggårdarna*. Helsingfors: Kejsarliga Senatens tryckeri.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1899) *Handbok i fattigvård*. Helsingfors: Simelii arfvingar.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1909) *Kirje vaivahoidon neuvoja Axel Nilssonille Uudenkaupungin köyhäntalon asioista 9.6.1909*. Vaivahoidontarkastajan arkisto Fb:1–40, KA.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1914) *Kirje Uudenmaan läänin kuvernöörille Kirkkonummen köyhäntalon asioista 24.9.1914*. Vaivahoidontarkastajan arkisto Fb:1–40, KA.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1917) *Handbok i fattigvård. 2. omarb. uppl.*. Borgå: Schildt.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1918) *Fattigvårdens nydaning i Finland under tre årtionden*. Helsingfors: Schildts.
- Helsingius, Gustaf Adolf (1927) *Hågkomster*. Helsingfors: Söderström & C:o.
- Huoltaja (1921a) *Pohjan kunnalliskoti*. Huoltaja 21.
- Huoltaja (1921b) *Ilmoitus köyhäntalon johtajien kurssin järjestämisestä*, 147.
- Huoltaja (1923) *Elin Aarrevaaran oppilaana*, 247.
- Huoltaja (1933) *Pohjan kunnalliskoti*, 119–120.
- KHL (1913a) *Puutarhanhoito köyhäntaloissa*. *Köyhäinhoitolehti* 8/1913.
- KHL (1913b) *Köyhäinhoitopäivät Tammissaarella*. *Köyhäinhoitolehti* 13/1913.
- KV (1921) *Sosiaalihallituksen virkamiesten kirjeenvaihtoa*. Saapuneet kirjeet ja lähetettyjen kirjeiden konseptit Fa:4, Sosiaalihallituksen arkisto, KA.
- KY (1891) *Käynti Tampereen vaivahoidossa*. *Koti ja Yhteiskunta* 5/1891, 54–55.

- Nilsson, Axel (1908) Kirje G. A. Helsinkiukselle Porvoon maalaiskunnan köyhäintalon asioista, saapunut 29.5.1908. Vaivaishoidontarkastajan arkisto Fb:1-40, KA.
- PK (1907) Pöytyän kunnallislautakunnan kokouspöytäkirja 18.3.1907. Vaivaishoidontarkastajan arkisto Fb:9, KA.
- PK (1921) Köyhäinhoidontarkastusosaston kokouspöytäkirja 22.5.1921. Köyhäinhoidontarkastusosaston pöytäkirjat Cb:6-8, Sosiaalihallituksen arkisto, KA.
- Tavastähti, Elli (1921) Muistio 22.1.1921, Kunnalliskodin johtajakurssien aineisto Ha:1, Sosiaalihallituksen arkisto, KA.
- TK (1920) III piirin piiritarkastajan toimintakertomus vuodelta 1920, Köyhäinhoidontarkastusosastolle saapuneet kirjeet ja lähetettyjen kirjeiden konseptit Fa:4, Sosiaalihallituksen arkisto, KA.
- VK (1893) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1893. SVT XXI B 1-26.
- VK (1894) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1894. SVT XXI B 1-26.
- VK (1895) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1895. SVT XXI B 1-26.
- VK (1898) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1898. SVT XXI B 1-26.
- VK (1903) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1903. SVT XXI B 1-26.
- VK (1915) Vaivaishoidontarkastajan vuosikertomus vuodelta 1915. SVT XXI B 1-26.
- ÅU (1915) Nimettömänä julkaistu artikkelisarja Ett inlägg i fattigvårdsfrågan av Z. Topelius. Åbo Underrättelser 5.-6.12.1915.